

משך חכמה

פרשת שופטים, פסקאות כה-לא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

תשפ"א, גליון מס' תמז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

הטעם שאין למדין קל וחומר מדברי סופרים

(יז, יא) נראה¹ לומר טעם על דרך מושכל, על הא דאין למידין קל וחומר מדברי סופרים [עיין ידים (ג, ב)]. דדוגמא דיליף התורת כהנים (אמור, פרשה ט, תחילת פרק יא, אות ב) קל וחומר שיהא

[כה]

(יז, יא) על פי התורה אֲשֶׁר יוֹרוֹד וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֵאמְרוּ לָךְ תַּעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן הַדְּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לָךְ יְמִין וּשְׂמָאל:

לניצוצות לכן מותר, ומטעם זה אין ללמוד קל וחומר מדברי סופרים. אבל הטעם שלומדים קל וחומר בדברי תורה - ואין חוששין שאין טעם נכון בקל וחומר כמו שראינו לעיל שלפעמים אין כל טעם לקל וחומר - דהנה הבורא יתברך נתן י"ג מידות ללמוד ממנו הלכות שלא נכתבו בפירוש בתורה, אלא שידע הבורא יתברך שיתכן שיטעו בני אדם בלימוד הי"ג מידות לימוד הלכות לא נכונות, לכן הבורא יתברך, שהוא בלתי תכליתי, כדי להסיר אופני הטעות, גילה יתור או רמז בתורה שילמדו ממנו האמת שלא כטעותם, ולכן כל דבר שאין עליו הוראה מפורשת בתורה, נלמד בי"ג מידות בלא חשש שיטעו, כיון שכבר עשה ה' יתברך בתורה יתור לשון או רמז שיתכוונו בלימוד הי"ג מידות על האמת.

אבל חכמינו ז"ל, כשתקנו הלכות מדברי סופרים, אם היו לומדים מדברי סופרים, יכולים לבוא לטעות, וחכמים לא היה באפשרותם לכתוב את הדברים שיכולים לטעות בהם כדי שלא יבואו לטעות אם ילמדו מדברי סופרים, כי אין בשכל האנושי להקיף כל מה שנוכל ללמוד ולהסיר טעויות בחיבה מיותרת, זה קשה לשכל אנושי תכליתי, ועוד שדברי חז"ל באו בעל פה, לכן אי אפשר לדייק תיבות, לכן אמרו שאין דנין קל וחומר מדברי סופרים, ובזה יהיה קצת טעם מדוע אין דנין קל וחומר מהלכה למשה מסיני (שבת קלב, א ועוד), כיון שהלכה למשה מסיני היא בעל פה, ואם שכל האדם יטעה אי אפשר לכתוב רמז בתורה שלא יטעו ללמוד בטעות הלכה לא נכונה מהלכה למשה מסיני.

ועל פי המבואר יתבאר לך מה שמוכח לעיל ממסכת דרך ארץ, דרבי יוסי בן תודאי למד קל וחומר לאסור בת אשת איש מקל וחומר שאסור בבת אשתו, והנה הקל וחומר היה נכון אם הטעם של איסור אשת איש היה מצד קרובה, אז היינו למדין בקל וחומר שבתו, שהיא קרובה אשת איש ואסורה לו, קל וחומר בת אשת איש שאסורה, אבל באמת איסור אשת איש אינו מחמת קרובה, אלא כי היא אשת עמיתו, וטעם זה אינו שייך בבת אשת איש. ועוד שהאיסור בבת אשתו הוא מטעם שנשא את אשתו, שאסור באשה ובתה, זה הוא סיבת איסורא, ואינה נאסרת בגלל שם "בת אשתו", אלא בשם "אשה ובתה", ומטעם זה מותר לשאת בת אחותו, אף על פי שאחותו אסורה משום קרובה, ובתה היא גם קרובה, מכל מקום אין לאסור בתה כמו בת אשתו,

¹ [כה] א. ה. מקוצר המשיג ועומק המושג לא זכיתי להבין כראוי דברי קדשו, וכתבתי את שנראה לי בכונתו, ואם שגיתי, והוא רחום יכפר עון]. הנה אין למדין קל וחומר מדברי סופרים, וכמו שאמרו במסכת ידים (ג, ב) דרבי יהושע סובר ששני עושה שני בתרומה, ולכן יד שהיא שניה מטמאה את חברתה, ויליף לה מכתבי הקודש שהם שני לטומאה ומטמאין את הידים להיות שניות לטומאה, ואמרו לו חכמים אין למדין דברי סופרים מדברי סופרים. וצריך לתת טעם מדוע באמת אין למדין דברי סופרים מדברי סופרים.

אבל הטעם הוא מושכל, דבאמת הקל וחומר שעושים בדברי תורה אין לו מקום בעומק העיון בסברא, כגון הקל וחומר שאמרו בתורת כהנים (אמור פרשה ט, תחילת פרק יא, אות ב) וז"ל "ובחמשה עשר יום לחודש הזה חג המצות. יום זה טעון מצה, ואין חג הסוכות טעון מצה. והלא דין הוא, ומה אמר זה שאין טעון סוכה טעון מצה, זה שטעון סוכה אינו דין שטעון מצה, תלמוד לומר זה, חג המצות זה טעון מצה, ואין חג הסוכות טעון מצה" ע"כ, אין זה סברא שיתחייב מצה בסוכות. וכן הא דאמרו שיש קל וחומר ללמוד שאשה נקנת בכסף, וז"ל "קידושין (ד, ב) "והלא דין הוא: ומה אמה העבריה שאינה נקנית בכיאה - נקנית בכסף, זו שנקנית בכיאה - אינו דין שתקנה בכסף" ע"כ, אין זה סברא מושכלת, אלא קל וחומר. וכן הא דתניא במסכת דרך ארץ (פרק עריות הלכה ו) "זו שאלה שאל ר' יוסי בן תדאי איש טבריא את רבן גמליאל, מה אשתי שאני מותר בה, אני אסור בבתה, אשת איש שאני אסור בה, אינו דין שאהא אסור בבתה. אמר לו כו' אין דנין לעקור דבר מן התורה, ונדהו רבן גמליאל" ע"כ, הנה קל וחומר זה אין לו מקום בעומק העיון בסברא שיחייב הדין על הדין האחר בגלל שבדבר אחד קל הוא.

וכן הוא מפורש בברכות שאמרו שהתירו להשתין מים כשתפילין בראשו בבית כסא קבוע, ואסרו בבית כסא ארעי, ותניא בברייתא זהו קל וחומר שאין עליו תשובה, ופירשו בש"ס שאם נבוא ללמוד בקל וחומר, יש לאסור בבית כסא קבוע בקל וחומר, שאם אסרו בעראי קל וחומר בקבוע, אבל בטעם יש להלק בקבוע מבארעי, שבארעי שמתילין בו בעמידה, יש חשש לניצוצות שישפשף בידו, מה שאין כן בקבוע שיושבים בו, אין לחשש

משך חכמה

פרשת שופטים, פסקאות כה-לא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

תשפ"א, גליון מס' תמז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

יהיה גם קצת טעם למה אין דנין מהלכה. ודו"ק]. וכן במסכת דרך ארץ (פרק עריות, הלכה ו), קל וחומר של רבי יוסי בן תודאי היה נכון, אם היה איסור אשת איש מצד קורבה, אבל איסור אשת איש מצד שהיא אשת עמיתו, והאיסור בבת אשתו, אין זה איסור מצד אחר, רק מצד שכבר נשא אמה, ואסור באשה ובתה, זה הוא סיבת איסורה, ולא תקרא בה בשם איסור בת אשתו, רק אשה ובתה, לכן בבת אחותו מותר, וכיוצא בזה. אם כן לפי עומק הסברה אין כאן קל וחומר כלל, ובתורה מפורש להיפוך, לכן נדהו רבן גמליאל, ונכון. ודו"ק היטב².

[כו]

יז, יא) על פי התורה אשר יורוף ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל:

ביאור כונת חז"ל "דרבנן היא ואסמכוה אקרא"

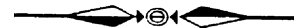
והנה³ מצאנו כמה פעמים בש"ס (ברכות מא, ב ועוד), מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא. ונראה לבאר זה על פי מאמר תמוה

סוכות חייב במצה, ובקידושין (ד, ב) יליף מה שפחה שאינה נקנית בביאה כו', וכן במסכת דרך ארץ (רבה פרק עריות, הלכה ו) אשת איש שאני אסור בה, אינו דין שיהא אסור בבתה וכו', יעויין שם, דהקל וחומר אין לו מקום בעומק העיון בסברא, שיחוייב ההפכיות לפי משפט הנושאים למבין עומק טעמם, [דוגמא לזה בברכות כג, ב הא מילתא תיתי בתורת טעמא ולא תיתי בתורת קל וחומר כו'], רק הי"ג מדות נמסרו מסיני שבהן ידונו ויקישו וילמדו, והבורא יתברך הבלתי בעל תכלית ידע, כי להסיר אופני הטעות אשר יפלו בשכל האדם כאשר לא ידע עומק דעת עליון, גילה יתור או רמז, למען לא נבוא לכלל טעויות, וכל מה שאין עליו הוראה בתורה, נלמוד בהנך י"ג מידות, לא כן דברי סופרים, אשר שכל האנושי ברוח הקודש השורה עליו, אם כי השיגו האמת, אולם להקיף כל מה שנוכל ללמוד באופנים עניינים זרים ולהסיר הטעויות בתיבה מיותרת או במלה זרה, קשה זה לשכל האנושי התכליתי, ועוד כי באו בעל פה, מה שאין באפשרי לדייק התיבות, לכן אמרו אין דנין קל וחומר מדברי סופרים [ובזה

דאיסור בת אשתו אינו מחמת קורבה אלא מטעם איסור "אשה ובתה".

הנה רואים שלפי עומק הסברא אין כאן קל וחומר כלל, ובתורה מפורש להיפוך, ומטעם זה נדהו רבן גמליאל. ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

² תמצית דבריו: הטעם שאין למדין קל וחומר מדברי סופרים, כיון שפעמים רבות אין שום טעם מושכל לקל וחומר, לכן מדברי תורה, ששם נתן ה' כח ללמוד בקל וחומר, ידע הקדוש ברוך הוא היכן יכולים לטעות, ועשה יתור לשון או רמז בתורה שלא יטעו בהלכות, אבל כל זה אינו שייך בדברי סופרים, בפרט שהם בעל פה.

[כו]

³ [כו] מצאנו בחז"ל בהרבה מקומות, שאמרו על דין מסויים שמצאו לו מקור בתורה, ואמרו שבאמת מדרבנן הוא, אבל קרא אסמכתא בעלמא, (ברכות מא, ב), ויש לדקדק בזה, מה כוונת חז"ל בזה, דאם אין זה דבר תורה, מה הטעם לתלות בתורה הקדושה דברים שלא התכון אליהם הבורא יתברך.

וכדי לבאר זאת יש להקדים ביאור מאמר תמוה מאוד שיש במנחות (כט,

ב), דז"ל הגמרא: "אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך, אמר לו: אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתידי לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: רבש"ע, הראהו לי, אמר לו: חזור לאחורך. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים, תשש כחו; כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מנין לך, אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו. חזר ובא לפני הקדוש ברוך הוא, אמר לפניו: רבוננו של עולם, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה ע"י, אמר לו: שתוק, כך עלה במחשבה לפני ע"כ.

ויש לתמוה טובא:

א. מלשון חז"ל מוכח, שרק בגלל שרבי עקיבא ידרוש על כל קוץ וקוץ תילין הלכות, לכן צריך ה' לכתוב זאת בתורה. והוא לא מובן, מה ענין דרשות רבי עקיבא לשלמות התורה, והרי כיון שהתורה בשלמותה צריכה להיות עם התגין, אם כן בלא התגין והקוץ היא חסרה חס ושלום, ומה ענין זה לרבי עקיבא.

ב. איך יתכן שמשה רבינו ע"ה לא הבין מה שרבי עקיבא וחביריו לומדים, והרי כל התורה שבכתב ושבעל פה נמסרה למשה רבינו, והוא מסרה

משך חכמה

פרשת שופטים, פסקאות כה-לא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

תשפ"א, גליון מס' תמז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

חופשית, וידיעת ה' יתברך בשעה שאינה מתגלית לנבראים אינה מכרחת הבחירה (רמב"ם תשובה ה, ה), רק ידיעת הנברא והעלול מכרחת הבחירה, והשם יתברך בידיעתו הבלתי תכליתית וצופה

שידיעתו היא בלתי תכליתית וצופה ומביט על זמן העתיד כעל ההווה בהשויה גמורה, ועל זה מורה שם הויה ששלושה זמנים האלו, הם כאחד אצלו, בלי קדימת אחד לחבירו, שדבר זה אין בכוח נברא להשיג איך הוא. וה' יתברך ראה כי לפי מצב ישראל שיתבוללו ישראל בגלותם בכבל בעמים, וחצים מדבר אשדודית (נחמיה יג, כד), וזה יהא סיבה לשכחת התורה, ואז לפי העת ולקיום האומה, יהא הכרח לאסור בשולי עבוד גילולים, ועל זה רמזה התורה (דברים ב, כח) באוכל בכסף תשברו, אבל לא שדבר זה מן התורה, רק השם יתברך בידיעתו העתיד, בהסכימו על מפעלות גדולי האומה העתידיים, רמז בחכמתו העליונה בתורה, בתגין וכיוצא בזה, ושום נברא לא יכול להשיג טרם יהיה הדבר רמז הענין. ובזה מיושב מדוע ה' יתברך לא אמר למשה רבינו כלום מזה, כי אם משה ידע, הלא תהא הבחירה נעדרת, ויוכרחו לישא נשים נכריות, וכיוצא בזה ומיושב דקדוק ב. ובזה יתבאר מה שאמר ה' הלשון "עלה במחשבה לפני", שאמר ה' יתברך למשה רבינו, על ששאל מדוע אינו נותן תורה על ידו, והרי רבי עקיבא חשוב ממנו שדורש הלכות שאינו יודע, על זה אמר לו, אינך פחות חשוב מרבי עקיבא, אלא שרבי עקיבא וחבירו יאסרו דברים לפי מצב האומה והדת, ורבי עקיבא ימצא בתורה שידיעה העליונה שלי כבר ידעה זאת, אבל ידיעה שלי שהיא "מחשבה לפני", אינה מכרחת הבחירה, לכן אתה לא תוכל לדעת זאת, מפני שאם תדע יהיה בהכרח שכך יהיה העתיד, ותבטל הבחירה, ורק אחר שיצא במציאות אז יתגלה לרבי עקיבא לדרוש מהתורה, שכבר הסכמתי לדבריהם, כגון כמו שדרשו (יבמות כד, א) מוא"ו שבפסוק (ויקרא כא, ז) "וְאִשָּׁה גְרוּשָׁה מְאִישָׁה לֹא יִקְחוּ", לרבות חלוצה שאסורה לכהן שהיא רק דברי סופרים. וזה הפירוש, שתוק, אתה לא פחות מרבי עקיבא, אלא שכך עלה במחשבה לפני, שיהיו גזרות ותקנות חכמים, שאיני יכול לגלות לך כדי שלא תבטל הבחירה, ובזה מיושב דקדוק ג.

ולאחר שמבואר זה, יאירו לנו דברי חז"ל שאמרו "מדברנך וקרא אסמכתא בעלמא", דאין הכונה שסתם תלו דבריהם בתורה, אלא לזה באמת התכוון הבורא יתברך בתורתו, שכשכתב את התורה, רמז לכל מה שחכמים יתקנו בה, כמו שמפורש בסוגיא דמנחות, לפי המבואר לעיל. ומבואר הכל בסיעתא דשמיא.

מנחות כט, ב בשעה שעלה משה כו' וקושר קשרים כו' תלי תלין של הלכות כו', ולא היה יודע מה הן אומרים כו' ואתה נותן תורה על ידי כו' כך עלה במחשבה לפני וכו'. והביאור דהבחירה

ליהושע ולזקנים כו', כמו שדרשו חז"ל (ברכות ה, א) על הפסוק (שמות כד, יב) וז"ל "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הַרְהֵר וְהִיָּה שֵׁם וְאֶתְנֶה לְךָ אֶת לַחַת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרְתָם", "אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לחות - אלו עשרת הדברות, תורה - זה מקרא, והמצוה - זו משנה, אשר כתבתי - אלו נביאים וכתובים, להורותם - זה תלמוד; מלמד שכולם נתנו למשה מסיני". וכל עסק התורה הוא להבין מה שנמסר למשה רבינו ע"ה, ואיך יתכן שמשה רבינו ע"ה בעצמו לא יבין מה שרבי עקיבא וחביריו לומדים.

ג. מה הוא הלשון "שתוק כך עלה במחשבה לפני", לשון זה צריך ביאור, דהיה לומר שתוק כך רצוני, מה הוא לשון עלה במחשבה לפני.

אבל הביאור בזה, דבאמת התגין והקוץ ששאל משה רבינו, אינם כדי לרמוז על דיני התורה, אלא באו לרמוז על דינים והלכות שחידשו ותיקנו וגזרו חכמים ומצאו להם אמסכתא בתורה, שבאמת ה' יתברך סמך זאת בתורה, ויש להם מקור בתורה, ובזה מיושב מדוע רק מפני דרשת רבי עקיבא היה בהכרח לכתוב הקוץ והתגין, דאינם בשביל דיני התורה אלא בשביל הלכות דרבנן, שחידשו ותיקנו וגזרו לצורך השמירה ולתת סייג לדברי התורה, לכן אמר ה' למשה, שלעתיד יהיה תלמיד אחד שידרוש מתגין וקוצין אלו לסמוך על התקנות, והדברים שהוסיפו חז"ל ברוח קדשם, ומיושב דקדוק א.

ומטעם זה משה רבינו לא ידע מה אומרים, כי באמת הם עסקו בתוספות גזרות ותקנות שהוסיפו חז"ל על התורה, שה' יתברך שיוודע העתידות, עסקו נשמותיהן בדינים דרבנן, וזה לא ניתן למשה רבינו ע"ה. ואם תאמר מדוע באמת לא גילה ה' יתברך למשה בסוד שכך וכך יהיה בעתיד, שיוסיפו חכמים על התורה דינים אלו, והיה ה' צריך לומר למשה שידיעה זו לא ימסור ליהושע והזקנים, כי הם דברים עתידיים, והרי כל הסודות מסר ה' יתברך למשה, ומדוע זה לא מסר לו.

אבל הביאור בזה הוא דמבואר ברמב"ם (תשובה ה, ה) שידיעת ה' כל זמן שאינה מתגלית לברואים היא אינה מכרחת הבחירה, לכן, אף על פי שה' יודע מי יהיה צדיק או רשע, הבחירה נתונה ביד אדם, ורק ידיעת נברא, אפילו מלאך או נביא מכרחת הבחירה, וידיעת ה' יתברך היא מעל השגתנו,

משך חכמה

פרשת שופטים, פסקאות כה-לא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

תשפ"א, גליון מס' תמז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

דברים יז, יד-כ (יד) פי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי: (טו) שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא: (טז) רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וְה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד: (יז) ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וְכסף וְזהב לא ירבה לו מאד: (יח) וְהיה כשבתו על פסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הפתחים הלויים: (יט) וְהיתה עמו וקרא בו פל מי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה מן ושמאול למען יאריך נמים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל:

פסקאות: כז - לא

[כז]

יז, טו) שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא:

סעם הלשון "שום תשים עליך מלך" ולא כתוב "ושמת מלך"

יד, טו) שום תשים עליך מלך⁵. שתהא אימתו עליך גמ' (קידושין לב, ב). וזו מצות עשה (ספרי שופטים, פסקא קנז), כמו שאמר

⁵ [כז] יז, טו) "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא" ע"כ. ויש לדקדק, מה הוא הלשון "שום תשים עליך מלך", דהיה לכתוב "ושמת מלך" דכך הוא משפט הלשון.

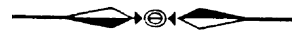
והנה בקידושין (לב, ב) גרסין "אמר רב אשי: אפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול, שנאמר: שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך" ע"כ, ונראה שמדקדוק הלשון הנ"ל למדו חז"ל שתהא אימתו עליך, וכונתם, שהוא מצות עשה כמו שאמרו בספרי (פסקא קנז), ומקורו במשלי (כא, כא) דכתיב "ירא את ה' בְּנֵי וְמִלֵּךְ", ובזה מיושב היטב כל הדקדוקים, דלכן כתוב "שום תשים" בלשון מצוה,

ומביט על זמן העתיד כעל ההוה בהשויה גמורה, ועל זה מורה שם הויה, ששלושה זמנים האלו, הם כאחד אצלו, בלי קדימת אחד לחבירו, שדבר זה אין בכוח נברא להשיג איך הוא, ראה כי לפי מצב ישראל יתבוללו ישראל בגלותם בבבל בעמים, וחצים מדבר אשדודית (נחמיה יג, כד), וזה יהא סיבה לשכחת התורה, ואז לפי העת ולקיום האומה, יהא הכרח לאסור בשולי עבוד גילולים, ועל זה רמזה התורה (דברים ב, כח) באוכל בכסף תשברו, אבל לא שדבר זה מן התורה, רק השם יתברך בידיעתו העתיד, בהסכימו על מפעלות גדולי האומה העתידיים, רמז בחכמתו העליונה בתורה, בתגין וכיוצא בזה, ושום נברא לא יכול להשיג טרם יהיה הדבר רמז הענין, כי אם ידע, הלא תהא הבחירה נעדרת, ויוכרחו לישא נשים נכריות וכיוצא בזה. וזה אמר עקיבא בן יוסף כו', כמו דדריש (יבמות כד, א) מוא"ו דוגרושה לרבות חלוצה, וכן כיוצא בזה, דזה אחרי שאסרו חכמים לפי צורך מצב האומה והדת, מצא שידיעה העליונה העתידית רמזה בתורה, וזה שאמרו (מנחות, שם) ולא היה יודע מה אומר, שלא היה יכול לידע, שאילו ידע, היה ידיעתו מכרחת, וזה כך עלה במחשבה לפני, שלא דרש דברים שלא כוונתי ולא רמזתי בתורה, רק שהמחשבה שלי שאינה מכרחת הבחירה, כך עלה במחשבה, אמנם לא תוכל לידע, ואחר שיצא הדבר למציאות, יתגלה לרבי עקיבא וחבריו. ודו"ק⁴.

פרשת המלך

⁴ תמצית דבריו: כל דברי חז"ל שתיקנו לצורך הדור, גזירות תקנות סייגים וכדו', הכל נרמז בתורה הקדושה, אלא שלא נגלה למשה רבינו, כדי שלא לבטל את הבחירה, שיהיה בהכרח שיעשו עבירות ויצטרכו לתקן להם תקנות וגזירות. וזה כונת חז"ל, מדרבנן, ואסמכוה רבנן אקרא, ואין זה סתם סמיכות, אלא באמת לזה נתכוון הבורא כשכתב את התורה הקדושה.

[כז]

משך חכמה

פרשת שופטים, פסקאות כה-לא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

תשפ"א, גליון מס' תמז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

(משלי כא, א), והוא כמוכרח, שבחירתו אינו בידו רק ביד השם יתברך, ורק כיון שהוא שאול, לא מלך, הלא ירא אנכי ממנו כו'. ולזה יתכן מה דאמר בקרא עזרא ז, כז ברוך ה' כו' אשר נתן כזאת בלב המלך כו'. וכן רבינו הקדוש על אנטונינוס בירושלמי מגילה פרק ג בני העיר הלכה ב דשדר מנרתא, אמר ברוך ה' כו' אשר נתן בלבו כו', משום שבחירתו ולבו ביד ה'. ואולי גם זה נכלל בכונת

(משלי כד, כא) ירא ה' בני ומלך, לכן אמרו סוף נזיר (סו, א) ושמע שאול והרגני (שמואל-א, טז, ב), והלא כבר היה עליו מורא בשר ודם, פירוש, שמצות אימת מלך הוא מצד המצוה, אין זה בכלל (שמואל-א, א, יא) ומורה לא יעלה כו', רק כאן אמר ושמע שאול ולא המלך, משום שכבר נקבע מלכותו, אם כן אינו רק בשר ודם, שאין אימתו מצוה. ודו"ק. והקדמונים פירשו, דלב מלך ביד ה'

אין לו בחירה, והוא כמוכרח ביד ה', לפיכך דקדק שמואל לומר לה' שירא ממנו, כיון שהוא "שואל", שאם היה מלך אין לו בחירה, ומה שיעשה הוא רצון ה', ולא חשש שמואל ממה שה' יעשה, אבל חשש משאול שאינו מלך, ואינו מוכרח מה', לכן חשש שינקם ממנו.

וזה ביאור הכתוב (עזרא ז, כז) "ברוך ה' אלהי אבותינו אשר נתן פזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלם", הנה לא הכיר עזרא טובה למלך פרס שבנה את בית המקדש, אלא לה' שנתן בלבו לעשות זאת, כי לב המלך הוא מוכרח ביד ה'.

ובזה יתבאר גם הא דגרסין בירושלמי (מגילה ג, ב) "אנטונינוס עשה מנורה לבית הכנסת שמע רבי ואמר ברוך אלהים אשר נתן בלבו לעשות מנורה לבית הכנסת" ע"כ, הנה דקדק רבינו הקדוש להודות לה' שנתן בלבו של אנטונינוס מהטעם הנ"ל, שלב מלך הוא מוכרח, ואינו בחירה שלו, לכן אין להודות לו, אלא לה' שנתן בלבו, כי בחירתו ולבו ביד ה'.

והנה בערכין (ו, א) איתא שאין לקחת נדבות מגויים לבנות את בית המקדש בתחילת הבניה, מחשש שכונתם לרפות את ידי ישראל, ולבסוף הגויים לא יתנו, וגם ישראל לא יתנו, כדכתיב בעזרא (ד, א-ג) "א" וישמעו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל לה' אלהי ישראל: (ב) וישו אל זרובבל ואל ראשי האבות ויאמרו להם נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא ולו אנחנו זבחים מימי אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו פה: (ג) ויאמר להם זרובבל וישוע וישאר ראשי האבות לישאל לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו כי אנחנו יחד נבנה לה' אלהי ישראל פאשר צונו המלך כורש מלך פרס", וצרי יהודה הם הגויים שרצו לרפות את ישראל.

והקשו בש"ס, ממה שעזרא לקח ממלך פרס, ואמרו ששם שהוא מלכות, ואין לחשוש שיחזור בו, שמלכות אינה חוזרת בה ממה שהבטיחה. ולכאורה יש לתת טעם מדוע לא. אבל לאור המבואר, הטעם הוא ברור, שכיון שלב המלך ביד ה', וה' נתן בלבו. ולכן לקחת ממלך, אין זה בכלל החשש "לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו", ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

ולכן כתוב עליך, ללמד שתהא אימתו עליך.

א. ה. אבל בספרי למדוהו מכפל הלשון, וז"ל הספרי (פיסקא קנז) תשים עליך מלך, והלא כבר נאמר שום תשים עליך מלך, ומה תלמוד לומר תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך" ע"כ. ורבינו מפרש על דרך הגמ', לכן דקדק בלשון קדשו וכתב "גמ'", והיינו דלא כספרי].

ועל פי זה יתיישב עוד דבר נפלא, דהנה תנן בניזיר (סו, א) "ניזיר היה שמואל, כדברי ר' נהוראי, שנא' (שמואל א א יא): ומורה לא יעלה על ראשו, נאמר בשמשון ומורה ונאמר בשמואל ומורה, מה מורה האמורה בשמשון ניזיר, אף מורה האמורה בשמואל ניזיר. א"ר יוסי: והלא אין מורה אלא של בשר ודם! א"ל רבי נהוראי, והלא כבר נאמר: ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני, שכבר היה עליו מורא של בשר ודם" ע"כ.

ויש לדקדק מדוע האריך רבי נהוראי בלשונו, ואמר שכבר היה עליו מורא "בשר ודם", די לומר שכבר היה עליו "מורא". אבל לאור המבואר אתי שפיר, דלכאורה יש לומר, שזה ששמואל ירא משאול אין זה מורא דנדרה חנה שמואל לא יעלה על ראשו, דכשירא ממלך אין זה מורא, דאפילו אינו מפחד כלל, ומורה לא עולה על ראשו, מצוה היא להתנהג ביראת כבוד, ואין זה מורא, לפיכך רבי נהוראי דקדק בלשונו לומר שכבר היה עליו מורא "בשר ודם", ועומק כונתו, דהנה שמואל אמר לה' (שמואל-א טז, ב) "ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני", ולא אמר ושמע המלך, כיון שבאמת כבר נקבעה מלכותו, דלעיל מיניה כתיב (פרק טו פסוק כח) "ויאמר אליו שמואל קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרצף הטוב מנך", הרי שכבר לא היה לשאול דין מלך, לכן דקדק שמואל לומר לה' ושמע שאול לא מלך, הנה עלה עליו מורא בשר ודם ולא מורא מלך, כיון שכבר אין מצוה לירא ממנו ודו"ק.

אלא שלפי זה שמצוה לירא ממלך, יש לדקדק, מדוע אמר שמואל שירא משאול שאינו מלך, דמשמע דאם היה מלך לא היה ירא ממנו, והרי כל שכן שאם היה מלך היה מצוה לירא ממנו. אבל הקדמונים פירשו הכתוב במשלי (כא, א) "פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו", דהכונה שהמלך

משך חכמה

פרשת שופטים, פסקאות כה-לא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

תשפ"א, גליון מס' תמז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

הגמ' ערכין ו, א שאני מלכותא דלא הדרה בה, פירוש, שכיון שלבבו ביד ה', וה' נתן בלבו, אינו בכלל לא לכם כו' שזה מיד השם. ודו"ק⁶.

[כט - המשך]

עוד טעם

ועוד⁹ יתכן לרבי נהוראי דאין זה מצוה (ספרי), רק אם יבקשו להם מלך אז מצוה, לכן אמר כיון שהיה להם מלך, ואחר מותו אם לא ירצו בהנהגת מלך, אז מצוה למנות אחר תחתיו¹⁰.

השימה היא עליך, כך גם בפעם השניה כשמת המלך תשים אתה ולא המלך, והשימה היא עליך. ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.
⁸ תמצית דבריו: כפל הלשון שום תשים בא ללמד, שאם מת המלך, העם ממנה מלך אחר, ואין כח ביד המלך למנות מלך אחר תחתיו.

[כט-המשך]

⁹ [כט-המשך] עוד יש לבאר, דכונת הספרי ללמד, שכיון ששמו עליהם פעם אחת מלך, שוב אינם יכולים לבטל המלוכה ומחוייבים במותו להשיב אחר. והנה, לעיל רבי יהודה סובר בספרי (פסקא קנו) דמצוה היא להשים מלך אפילו בהתחלה, לפיכך לפי פירוש זה צריך לומר, דהספרי כאן הוא דברי רבי נהוראי (שם), שסובר שאין מצוה להשים מלך בתחלה. ואף על פי שסתמא קתני, הוא המשך לדברי רבי נהוראי דלעיל בספרי. ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

¹⁰ תמצית דבריו: יש לומר עוד טעם מדוע כתוב כפל לשון, דבא ללמד, למאן דאמר שאין מצוה להשים מלך, מכל מקום, אם כבר מינו מלך ומת, מצוה למנות מלך אחר תחתיו.

[ל]

[כח]

הגמ' ערכין ו, א שאני מלכותא דלא הדרה בה, פירוש, שכיון שלבבו ביד ה', וה' נתן בלבו, אינו בכלל לא לכם כו' שזה מיד השם. ודו"ק⁶.

מה הוא כפל הלשון "שום תשים"

⁶ תמצית דבריו: טעם הלשון "שום תשים עליך מלך", ולא כתוב 'ושמת מלך', דבא ללמד, שתהיה אימתו עליך, לכן כתוב "עליך". ובא ללמד, שלירא ממלך הוא מצוה, לכן כתוב בלשון ציוי, שום תשים עליך, היינו אימת מלך תהיה עליך. ועל פי זה מיישב רבינו באריכות כמה וכמה דברים נפלאים, כמבואר בפנים.

[כח]

⁷ [כח] (יז, טו) "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא" ע"כ. ויש לדקדק, מה הוא כפל הלשון "שום תשים". ורבותינו בספרי (פסקא קנו) דרשו בזה, וז"ל "שום תשים, מת מנה אחר תחתיו" ע"כ, [והמלבי"ם כתב, דבא ללמד שיעשו את הפועל להשים מלך אפילו כמה פעמים, דהיינו שאם מת ימנו אחר תחתיו. וזה לא מובן, מהיכי תיתי שלא ימנו].

אלא הביאור בכונת הספרי, דבא ללמד שאין למלך כח למנות אחר תחתיו אלא כך תלוי היינו בישראל, בעם ולא במלך, וישראל ממנים מלך אחר תחתיו ולא המלך יכול למנות מלך אחר תחתיו. [ואין זה סתירה למה שדרשו בספרי (פסקא קסב) "הוא ובניו, שאם מת בנו עומד תחתיו" ע"כ, דמכל מקום המינוי נעשה על ידי ישראל ולא על ידי המלך, אלא דבא הכתוב ללמד שאם בנו ראוי ימנו ישראל את בנו תחתיו, אבל לא המלך ימנה את בנו תחתיו, ולכן כתוב כפל לשון שום תשים, ללמד שכמו שבפעם הראשונה

משך חכמה

פרשת שופטים, פסקאות כה-לא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

תשפ"א, גליון מס' תמז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

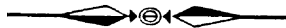
[לא]

(יז, כ) לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל:

הטעם שכתוב "מאחיו"

(יז, כ) לבלתי רום לבבו מאחיו¹¹. בספרי (פסקא קסב), ולא משל הקדש. ותמוה. ונראה לי שבקצת, דבמצוה דסוסים ונשים כתיב טעמא (פסוק טז-יז), אך (פסוק יז) בלא ירבה כסף וזהב לא נאמר

ובא ללמוד, ש"קריאה" של דברים שכתב יהיו רק "בספר" ולא בעל פה.

[לא]

¹³ [לא] (דברים יז, כ) "לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל" ע"כ. ויש לדקדק, מדוע כתוב "רום לבבו מאחיו", די לכתוב "רום לבבו". ובספרי דרשו מזה, וז"ל (פיסקא קסב) "לבלתי רום לבבו מאחיו, ולא משל הקדש" ע"כ, ודברי חז"ל צריכים ביאור, דלכאורה הוא תמוה בכונתם.

ונראה ליישב קצת, דהנה במצוות לא ירבה סוסים (פסוק טז), כתיב טעמא שלא ישיב את העם מצרימה, וכן במצוות שלא ירבה נשים (פסוק יז) כתוב טעמא שלא יסור לבבו, אבל בלא ירבה לו כסף וזהב (שם) לא כתוב טעם. ונראה פשוט, דפסוק זה "לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל", בא לתת טעם על שני הדברים, שלא ירבה לו כסף וזהב ושיכתוב את משנה התורה. דעל לא ירבה לו כסף וזהב כתב הטעם לבלתי רום לבבו, ועל כתיבת משנה תורה כתב לבלתי סור מן המצוה.

וכיון שנתבאר שהכתוב לבלתי רום לבבו מאחיו עולה על לא ירבה לו כסף וזהב, יש לומר דהספרי דריש, דהא דכתיב "מאחיו" הכונה שירום לבבו מהונם ומכבודם, כמו שדרשו בספרא (אמור פרשה ב, סוף פרק א, אות א) "והכהן הגדול מאחיו. שיהא גדול מאחיו בנוי בעושר ככח בחכמה ובמראה, אין לו, מנין שיגדלוהו משל אחיו, ת"ל הגדול מאחיו, שיהא גדול מאחיו", ע"כ. הנה רואים שדרשו "מאחיו" הכונה ממון אחיו, כך נפרש כאן שירום לבבו ממון אחיו, ועל זה דרשו דדוקא ממון אחיו, ולא משל הקדש,

[ל]

(יז, יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם:

הטעם שכתוב וקרא בו בלשון זכר, והייתה לשון נקבה

(יט) והיתה עמו וקרא בו¹¹. הא דכתיב בו ולא בה, משום דקאי על הספר, כהרב אברהם אבן עזרא. ויראה דמרמו לנו דדברים שבכתב אסור לקרותן בעל פה (גיטין ס, ב). וזה בו בספר דייקא, ולא בעל פה. ועיוין תוספות ישנים יומא דף ע' והבן¹².

¹¹ [ל] (יז, יט) "והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם" ע"כ. ויש לדקדק, מדוע כתוב "וקרא בו" בלשון זכר, והא תחילת הכתוב בלשון נקבה כתוב, "והיתה עמו", והיינו התורה שהיא בלשון נקבה. וצריך לומר, דקרא "בו" עולה על ספר, דלעיל מיניה כתיב (פסוק יח) "והיה קשבתו על פסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הפקדים הלויים", ומה שכתב "והיתה" עולה על התורה, ומה שכתוב וקרא "בו" עולה על ספר, וכן כתב האבן עזרא וז"ל "והיתה עמו - התורה. וקרא בו - בספר" עכ"ל.

אבל מכל מקום קשה, מדוע שינה הכתוב לשונו בפסוק אחד, שעל היתה עמו נקט לשון נקבה ועולה על התורה, ועל וקרא בו כתוב לשון זכר ועולה על ספר. אבל נראה, דבא הכתוב לרמז על מה שאמרו חז"ל (גיטין ס, ב) שדברים שבכתב אסור לקרותן בעל פה, לכן דקדק הכתוב על תיבת "וקרא" לכתוב לשון זכר "בו", והיינו בספר, ללמד ש"יקרא" רק "בו" בספר ולא יקרא בעל פה, ולכן בתחלת הכתוב כתב לשון נקבה והיתה, כדי לשנות את המשך הכתוב לזכר, לומר, שבכונה דקדק הכתוב לשנות לזכר, ללמד שיקרא רק בספר ולא בעל פה.

אבל יש לדקדק בזה, דהנה בתוספות ישנים (יומא ע, א ד"ה ובעשור) הוכיחו שמותר לקרוא דברים שבכתב בעל פה אם אינו מוציא אחרים ידי חובתן, לפי זה קשה כאן מאד, והרי המלך אינו מוציא אחרים ידי חובתן, ומדוע אסור לקרוא בעל פה, ויש לומר דשאני מלך דדינו כציבור כמבואר בטורי אבן (ראש השנה יז, ב), ונהביאו רבינו לעיל הפטרת זכור פסקא ג, לזה כתב רבינו "והבן". ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

¹² תמצית דבריו: הטעם שכתוב וקרא "בו" בלשון זכר, "והייתה" לשון נקבה, דקרא בו עולה על ספר, והייתה עמו עולה על התורה.

משך חכמה

פרשת שופטים, פסקאות כה-לא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

תשפ"א, גליון מס' תמז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

(ויקרא כא, י) דהכהן הגדול מאחיו, עיין שם. ועל זה אמר, ולא משל הקדש. פירוש, שלצורך הקדש יכול להרבות כסף, שבזה לא ירום לבבו. וכן מצינו בדוד (דברי הימים-א, כב, יד) והנה בעניי הכינותי כסף וזהב כו', וכן כתב הרמב"ם (הלכות מלכים ג, ד) שלהכין כלי כסף וזהב שירבה לאוצרות בית ה' מצוה, ועיין ירושלמי פאה ריש פרק (ה') [ד, ב], שהיה דוד מקדיש ראשון ראשון. שלא יעבור על לא ירבה¹⁴.

טעמא, ונראה פשוט, דהפסוק לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, קאי לפרש הטעמים על שני הדברים שאסור למלך להרבות כסף וזהב, ולכתוב לו את משנה וכו', ועל זה אמר לבלתי רום לבבו, דמשום הכי לא ירבה לו כסף וזהב, ולבלתי סור מן המצוה משום הכי וכתב לו וכו', וכן תמצא ביהונתן, על קרא דלא ירבה כסף, נקיט טעמא דלא ירום לבבו. ודריש הספרי הך מאחיו, כמו משל אחיו, פירוש מהונם ומכבודם, כמו דדרשו (אמור פרשה ב סוף פרק א אות א) על קרא

ובירושלמי פאה (ד, ב) [א.ה. בנדפס ריש פרק ה, והוא טעות סופר] איתא, שהיה דוד מקדיש ראשון ראשון מה שהיה זוכה בו, ולא מפורש הטעם, ולאור המבואר יש לומר דהטעם הוא כדי שלא יעבור על לא ירבה, ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

¹⁴ תמצית דבריו: הטעם שכתוב "מאחיו", מבואר בספרי, דבא ללמד שמהקדש מותר. ופירוש, דדוקא ממון שלו יותר מאחיו אסור שירבה לו, אבל מותר להרבות ממון הקדש.

פירוש שדוקא אסור שירום לבבו להיות לו ממון של עצמו, יותר משל ממון אחיו, אבל מותר שיהיה לו ממון הרבה שאינו ממון, אלא לצורך הקדש, דזה יכול להרבות כסף וזהב, שבזה לא ירום לבבו.

וכן מצינו בדוד שאמר לשלמה כשצוהו על בנין בית המקדש (דברי הימים א כב, יד) "וְהָיָה בְעֵינֵי הַכִּינּוּתִי לְבֵית ה' זָהָב כְּפָרִים מֵאָה אֶלֶף וְכֶסֶף אֶלֶף אֶלְפִים כְּפָרִים וְלִנְחָשֶׁת וְלַבְרָזָל אֵין מִשְׁקָל כִּי לְרֹב הָיָה וְעֲצִים וְאֲבָנִים הַכִּינּוּתִי וְעֲלִיקָהּ תוֹסִיף" ע"כ, וכן כתב הרמב"ם (מלכים ג, ד) וז"ל "ולא ירבה לו כסף וזהב להניח בגנזיו ולהתגאות בו או להתנאות בו, אלא כדי שיתן לחיילותיו ולעבדיו ולשמשיו, וכל כסף וזהב שירבה לאוצר בית ה' ולהיות שם מוכן לצרכי הצבור ולמלחמותם, הרי זה מצוה להרבותו" עכ"ל.